

Ніна БІЧУЯ

ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*[Записки Наукового товариства імені Шевченка.
Том ССLXXIII. Праці театрознавчої комісії. –
Львів: НТШ у Львові, 2020]*

У структурі Наукового товариства імені Шевченка* 1994 р., майже відразу після відновлення його діяльності у Львові, було створено нову, Театрознавчу комісію. Нині ця одна з наймолодших комісій, що належить до Секції мистецтвознавства, має вже свою цікаву історію тяглістю понад двадцять п'ять літ і поважний досвід у видавничій справі, зокрема в оприлюдненні матеріалів у галузі театральної науки й театрального мистецтва у традиційному збірнику “Записки Наукового Товариства імені Шевченка” (далі – “Записки...”).

Найновіший (п'ятий) том праць Театрознавчої комісії (редактор Олег Купчинський, редакційна колегія – Майя Гарбузюк, Богдан Козак, Олег Купчинський, Роман Лаврентій) вийшов друком 2020 р. (фінансову підтримку надав Фонд Марії Фішер Слиш, НТШ в Америці).

Враховуючи не надто великий наклад таких видань, вважаємо, що не кожен, навіть серйозно зацікавлений тематикою “Записок...” читач мав змогу ознайомитися і з цим, і з попередніми випусками. Тож Оглядач (так називатимусь далі) дозволить собі бодай на кілька слів з приводу цих публікацій.

Перший том з'явився 1999 р. (подальші – 2003, 2011, як уже сказано, 2020 рр.). До складу редколегії першого тому входили Ірина Волицька, Олег Купчинський, Ростислав Пилипчук. Як перший, так і наступні містять по три розділи. У п'ятому їх також традиційно три: Статті і Повідомлення; Матеріали; Критика і Бібліографія. Декотрі випуски істотно доповнені ілюстраціями. Скажімо, 32 світлини містить другий том, 35 – третій, 8 – п'ятий. Зміни подибуємо в складі редколегії. Перший том єдиний вийшов з

окремою передмовою (“Від редакторів”), де попри лаконічність, інтелігентну стислість викладу охоплено, ба навіть проаналізовано проблеми зародження та розвій української театрознавчої думки від початків ХІХ ст. й дотепер. Тексти подано з належним розумінням того, що кожен, навіть дрібний факт потребує детального вивчення, професійного наукового виявлення й дослідження з метою подальшого закладення глибокого фундаменту у створення майбутньої багатотомної історії українського театру, історії театрознавства, історії театральної критики, котрих ми вповні ще не маємо. Не вдаючись, звичайно, до переказу тексту передмови, надамо тільки більше місця зафіксованим у ній планам, задумам та ідеям. Плани справді цікаві й вагомі, з намірами подолати, як сказано в тексті, об’єктивні, а часом і необ’єктивні

причини, що стають на заваді розвитку театрознавчої науки. Серед цих завад, зокрема, припинення виходу “традиційних державних періодичних видань, параліч науково-видавничої діяльності відділу театрознавства в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України” та ін.

Отже: укладачам йдеться, про обов’язкове повернення українській театральній культурі й науці здобутків попередніх десятиліть, ба навіть століть; розв’язання не вирішених досі проблем, розгляд причин, що завадили використати давніші можливості чи призвели до втрати можливостей нинішніх.

Натоді, коли виходив перший том “Записок”, редактори констатували, що нам бракує “сучасної синтетичної праці, яка б узагальнювала театральний процес в Україні”; додамо також, що ми не здобулися й на написання історії режисури, на маргінесі залишилися історія сценографії, психологія театральної творчості, наукове осмислення “радянського періоду” в історії українського театру... На все це вказували науковці наприкінці 90-х, коли з парадоксальним завзяттям ми намагались досягнути *одночасну* приязність всесильного, здавалось, самоутвердження й нездоланного самознищення в контексті згаданих вище “об’єктивних, а часом і необ’єктивних причин”.

Як підрахувати, поряд з проблемами, дарований нам час, як визначити наукові потужності, фінансові потреби, урівноважити, не порушити зв’язок, що існує між практикою театру, його теоретичними засадами й спільною їхньою історією? Як використати залишений нам доробок, спадщину попередніх поколінь, не зруйнувавши підмурівку, як не знищити поєднувачу силу традицій, досягаючи сенс нового, прийняти його, пам’ятаючи, що нове не завше краще, і не завше справді нове чи бодай Інше: воно іноді тільки добре приховане Давнє. Або ж так само швидко тим Давнім стає, перетворюючись на осміяну традицію. А втім, не біймось бути осміяними. Ніколи не відомо, хто має справді рацію – насмішник чи осміяний. Гадаєте, ви – непомильні? Якщо добре приглянутись, то помітимо дивовижний парадокс: помилки й розбіжності майже завжди переслідують премудрих футурологів у їхніх добрих (чи не дуже) намірах непомильно передбачити майбутнє.. А хочеться не просто майбутнього, а таки ж “світлого”, хіба ні?

Що бачимо, порівнюючи перший і п’ятий випуски “Записок...”? Скажімо, між 1999 та 2020 роками центри української театрознавчої мислі не зазнали значних змишень, та все ж географія таки утвердилась і дещо навіть розширилась: Київ, Львів, Харків, Тернопіль, Ужгород, Івано-Франківськ, Одеса, Коломия та ін., хоча “опорними пунктами” співпраці редколегії “Записок...” і театрознавців-авторів залишались (й

досі залишаються) Київ, Харків та Львів. Гадаємо, це пояснюється, зокрема, приязністю в цих містах вишів, де навчають майбутніх науковців-театрознавців.

Наприклад, створення й подальша діяльність катедри театрознавства та акторської майстерности, а далі – й факультету культури і мистецтв (перший завідувач катедри і перший декан факультету – професор Б. М. Козак) у Львівському національному університеті імені Івана Франка незаперечно сприяло появі нових імен в ентешівському виданні; НТШ у Львові з його Театрознавчою комісією, очевидно, посилювало співпрацю вишів у цій ділянці. Бібліотечні полиці поповнилися перевиданнями заборонених і вилучених з обігу за радянських часів вагомих наукових досліджень; виходили перекладені українською мовою нові книги театрознавчого характеру, а також монографії, підручники, програми.

І, мабуть, без перебільшення можна сказати, що упорядниками, перекладачами, авторами нових наукових текстів переважно ставали члени НТШ-- автори публікацій у “Записках...”.

Можливість використовувати простір випусків “Записок...” відкривала шляхи до повернення в Україну й оприлюднення архівів (епістолярії, мемуари, пресові видання та ін.) з діяспори, вивезених емігрантами – діячами культури й мистецтва – задля порятунку цих документів.

Перекладна наукова література, що з’явилася в перші десятиліття ХХІ ст., не могла стати стовідсотковим порятунком театрознавчої галузі української науки, і все ж саме перекладництво допомагає ознайомленню зі світовою науковою думкою в будь-якій галузі, як давнішою, так і модерною, вказуючи не раз шляхи в роботі над створенням власних спеціальних підручників, словників різних видів і типів, енциклопедичних видань та ін.

Автори Передмови до першої публікації у “Записках...” праць Театрознавчої комісії підкреслювали потребу вияву своєрідних “перетинів” у галузях театрознавства й “семіотики, культурології, соціальної психології і соціології художньої культури”. Нині бачимо з’яву модерних напрямків різних наукових зв’язків та “перетинів” - до прикладу, нова для нас тема – сценічне мистецтво й п е д а г о г і к а т е а т р у. І знову хочеться запитати: як, надолужуючи втрачений час, ліквідуючи брак театрознавчих шкіл, дбати про розумне співвідношення в розвою с а м о г о сценічного мистецтва й науки про нього; як – повертаючи загублені великі імена – не пропустити явищ сучасности, встигнути вловити характер новизни методологій, напрямів, не намагаючись повторювати щось услід за успішними сусідами, а при тому розуміти їхні досягнення і знати ціну своєму і творити своє...

Дозволимо собі ствердити, що всяка сучасна публікація (беремо до уваги саме “Записки..”) про н о в е чи про давніше по-н о в о м у сказане – мала би бути певним відкриттям не лише для українського читача. Адже феномен відкриття/ повернення Леся Курбаса є одночасним відкриттям/ поверненням кожного, хто жив і творив в одному з ним часі, але не обов’язково на одній території.

У згадуваній вище Передмові автори стверджують, що “...у колі наукових зацікавлень мають бути всі види й форми сценічного мистецтва: драматичний театр, опера, балет, оперета, пантоміма, дитячий, ляльковий, телевізійний і радіотеатр. Цей широкий спектр має знайти своє відображення у подальших випусках серії “Записок Наукового товариства імені Шевченка”.

Що ж, справді доречно міркування, й додати до цього можемо лишень таке: намагаймося не зволікати з дослідженнями й подальшим оприлюдненням результатів цих досліджень, бо інакше не встигнемо “зловити момент”. Хіба не втрачено вже чимало, коли йдеться, приміром, про теле- та радіотеатри? Цікаво, чи легко буде віднайти старі записи старих вистав в архівах радіо – і телестудій? І чи існують ті архіви? І чи приходять на зміну тим старим радіотеатрам нові, сучасні? Але ці докірливі запитання не “Запискам...” адресовані. Погляньмо далі, наскільки задумане дорівнює виконаному. Чи перекинуто місток?

П’ята книга праць Театрознавчої комісії (“Записки НТШ”, 2020) відкривається статтею Неллі Корнієнко “На порозі квантового театру: бунт часу в нелінійних системах”. Подаючи кілька вступних роз’яснень до тексту статті, авторка стверджує, що “ініціює новий напрям у гуманітаристиці, зокрема у мистецтвознавстві – синергетику художньої культури, сегментом якої має стати нове, або “інше”, театрознавство. (...) Ми вийшли до теми театру в контексті квантового світу – театру майбутнього. І знайшли підтримку провідної міжнародної наукометричної бази SKOPUS”.

У тому ж розділі (“Статті і повідомлення”) вміщено тексти як знаних, досвідчених науковців, так і молодих дослідників-початківців. Проблеми театрознавства привертають також увагу учених-літературознавців, істориків літератури, фольклористів (Анна Галас, Василь Івашків, Степан Хороб, Тетяна Жицька, Євген Нахлік, Олег Купчинський).

Два тексти – “Знак українства. Заньківчани в кіномистецтві” Лариси Брюховецької та “Фотохудожник і кінорежисер Юліан Дорош як активний учасник Українського фотографічного товариства у Львові” Ірини Патрон стосуються проблем кіномистецтва. Ім’я ученої, кінознавиці, дослідниці історії українського кіно Л. Брюховецької, організатора й редактора

журналу “Кіно. Театр”, віддавна знане читачеві. Тим часом, І. Патрон, випускниця ЛНУ ім. Івана Франка, не так давно зацікавилась можливістю повернути в обшири кіномистецтва призабуте ім’я талановитого митця Юліана Дороша.

Окремо варто виокремити матеріали, що стосуються історії чи діяльності театрів різних міст України: “Театральне життя Одеси (друга половина XIX століття: український контекст)” Наталії Владимирової, “Діяльність Тернопільського обласного академічного українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка в умовах незалежної української держави (1991–2010 роки)” Людмили Ванюги. Про реалізацію вистав пишуть Ольга Дорофеева (“Особливості втілення комедійних творів на сцені Харківського театру ім. Т. Шевченка в 1934–1940 рр.”) та Яна Партола (“Камерне звучання творів Володимира Винниченка у виставах малої сцени Харківського театру ім. Т. Г. Шевченка”). Перед читачем постають яскраві особистості – у їхній праці, в індивідуальній творчій діяльності: Марко Кропивницький (стаття Василя Івашківа “Український світ драматургії Марка Кропивницького”), Спиридон Черкасенко (дослідження Тетяни Жицької “Театральна публіцистика Спиридона Черкасенка на шпальтах газети “Рада”” (особа і творчість драматурга є давнім науковим зацікавленням авторки; Михайло Роздольський (стаття Степана Хороба “Теорія драматичного мистецтва Михайла Роздольського: театрознавчий і літературний аспекти”), Іван Левицький (есеї Євгена Нахліка “Театральний критик Іван Левицький: псевдонім чи справжнє ім’я”), Григорій Лужницький (“Театрознавча концепція Григора Лужницького” в інтерпретації Наталії Вівчарик), Ярослав Геляс (стаття Наталії Шегелі “Закарпатські “верховини” народного артиста України Ярослава Геляса”). Цікавою є поява у “Записках...” імени Василя Гренджі-Донського – зачинателя (як говорить про нього автор дослідження Василь Андрійцьо) театральної критики, літописця українського театру на Закарпатті 20-30 рр. XX ст.

Полікультурність, контакти митців різних національностей – зокрема, діяльність єврейського театру в Україні – про це стаття Мейгілл Фавлер “За лаштунками єврейських театрів радянської України”. Специфічного характеру надає тексту підкреслена форма викладу – “погляд з-за лаштунків”.

Юлія Щукіна (“Історіографія театру музичної комедії України в контексті досліджень зарубіжного театру оперети і мюзиклу”) вважає необхідним торкнутися названої теми насамперед тому, що існує проблема браку літератури з питань історії, естетичних принципів, персоналій українських театрів, спеціалізованих на виконанні оперет, музичних комедій та мюзиклів.

Безсумнівну можливість подальшого розвитку теми бачимо в статті Софії Роси-Лаврентій “Західноукраїнська театральна критика в іменах (Східна Галичина 20-30 років ХХ століття)”. Авторка на підставі вивчення польських та українських пресових джерел відкриває нові, не знані в ширшому науковому обігу імена театральних критиків Східної Галичини.

Не надто часто доводиться натрапляти на театрознавчі дослідження, в яких поєднуються оцінка перекладу й художнього рівня оригіналу, сценічного рішення, опис історії написання тексту та постанови – і ось саме таке поєднання маємо в статті А. Галас “Сучасна ірландська драматургія в українському театрі”.

Особливою скрупульозністю, глибоким знанням відповідної літератури і, як завжди, неординарністю підходів до теми позначене дослідження Майї Гарбузюк “Хмельниччина у польській драматургії й театрі (історичний огляд)”.

“Театрознавство кінця ХІХ – першої половини ХХ століття: Харківський вимір” Ю. Полякової – ще одне яскраве підтвердження прихвильності нових підходів до вивчення історії українського театрознавства, доказ того, що тема ця домагається свого місця в науці.

Театральне аматорство як невід’ємна частина розвою професійного театру – про це йдеться, поміж іншим, в дослідженні “Далі буде...” Г. Веселовської; авторка розмірковує про початки зародження театру й потребу в цьому мистецтві як про самовияв особистості. Доводячи прийнятність такого твердження, авторка обирає й нові, раніше маловідомі факти з життя видатних діячів української сцени.

З позиції нинішнього дня, з відкритістю до дискусії звучать міркування Світлани Максименко у її публікації “Культурно-мистецьке життя Львова (1939–1941 роки): соціо-культурні контексти”. Певні міркування авторки, висловлені з приводу обраної теми, перегукуються з тезами інших, ширших її досліджень.

Знайомий характерний, без зайвини, “почерк” позначає повідомлення Богдана Козака – “Приїзд Марії Заньковецької в Галичину 1905 року та її перший виступ у Станиславові”. Завдяки знайденим документам (театральна замітка М. Лагодинського та рецензія О. Луцького в газеті “Діло”, рік 1905, ч.252,255,259) автор уточнює дати творчої біографії Марії Заньковецької.

Аналітична стаття “Всеукраїнський фестиваль – премія “ГРА/GRA”: досвід, тенденції, перспективи” належить перу Ганни Липківської. Вже сама назва чітко відкриває задум статті, вибудованої з коротких, та водночас змістово вичерпних розділів. Тривала й нелегка історія народження фестивалю, нинішні

фестивальні події, нагороди найкращим і безсумнівні перспективи на ще краще... Виникає відчуття, що Ганна Липківська, пишучи цю статтю, була сповнена оптимізму. Захищуємо текст від Ганни Липківської з розділу “Тренди”: “Перший основний тренд, виявлений двома “сезонами” “ГРИ”, – децентралізація. Театр України наочно постав у ній “некиєвоцентричним”. Це цілком об’єктивно: Україна – не Росія, де ХХІ ст. закінчується за МКДом, а далі починаються різні варіанти й комбінації рудиментів минулого. У нас все вартісне – цікаве, незвичне, драйнове, резонансне – в театральному житті країни розподіляється на її мапі не за географічним принципом, а за персоналіями”...

Таким цікавим, особливим, неповторним і потрібним було завжди слово Ганни Липківської. До болю сумно, що голос її і слово обірвались. Хай би озивалось те слово у сказаному далі тими, кого вона зуміла навчити, переконати, просвітити: все вартісне – у персоналіях. Увесь цей ССЛ ХХІІІ том “Записок...” ніби зв’язаний міцною ниткою слова – поняття ПЕРСОНАЛІІ. Події – не безіменні. Ідеї – поіменовані. Варто відчитувати це з увагою. Можна зробити несподівані відкриття.

Отже, персоналії.

Завершальні тексти першого розділу стосуються однієї особи: академік Ростислав Пилипчук постає перед читачем у трьох різних іпостасях у статтях трьох авторів: “Батьківський сценарій Ростислава Пилипчука (предметне поле і дослідницькі принципи)” – Олександра Клековкіна; “Театральна культура Харкова кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ століть у наукових дослідженнях Ростислава Пилипчука” – Галини Ботунової; “Мої друзі зблизька і здалека” – Олега Купчинського.

Академіка Ростислава Пилипчука бачимо в О.Клековкіна як досконалого історіописця, який залишив українській науці про театр величезну спадщину – на доказ досить повторити услід за портретистом (дозволимо собі так назвати автора статті): “Традиції темпорального полілогу, в якому історія театру аналізується одночасно з історією театрознавчої думки про нього, до Р. Пилипчука не існувало”. Або ж інше: “Небагатьом історикам театру пощастило лишити після себе школу. Серед тих, хто спромігся на це – Ростислав Пилипчук”. Так і є – обшир і принципи. Переважно незрушні.

У Г. Ботунової – Харків і харківський театр на віддалі двохсот років від дослідника Ростислава Пилипчука, котрий родом з Тернопілля. Найголовніше завдання, що він його собі ставив – західноукраїнський/галицький театр. То як же стоїть справа зі Сходом? Як дослідник галицької театральної культури бачить слобожанський Харків на віддалі двох століть?

Одна з можливих відповідей теж від авторки: “Сьогодні важко знайти більш-менш помітну постать або явище в театральній культурі Східної України означеного періоду, які не були осмислені, доповнені, “відредаговані” Р. Пилипчуком”.

Олег Купчинський написав статтю-спогад. Це – коли йдеться про жанр. Кажуть, закони жанру непорушні? Але це неправда. Щось тут розумно порушено і не знищено. Є сув’язь. Стаття вченого про вченого з абсолютним визнанням його таланту і спогад про надійне чоловіче побратимство, котре дає право говорити лише правду.

У “Матеріалах” Олександр Ротач подав до друку “Невідомий щоденник Василя Совачева 1920 року”. Василь Совачів (троюрідний дід О. Ротача) – громадський діяч часів визвольних змагань, доктор медицини, генерал-хорунжий Армії УНР, був одружений з видатною українською артисткою Ганною Хартуларі. Короткою історією цієї родини О. Ротач доповнює текст щоденника Василя Совачева.

Крім того, у розділі “Критика і бібліографія” тему продовжує Богдан Козак з рецензією на книгу Ганни Совачевої “Україна таки буде! Спогади. Статті і замітки. Листи”).

Слово про книгу “Наш театр” Григора Лужницького” підготував до друку в “Записках ...” (розділ “Матеріали”) і також супроводив передмовою Олександр Лужницький. Зі вступним словом (Тамара Дубовик) подаються матеріали “Недруковане дослідження українського театрознавця Петра Перепелиці під назвою “Напередодні” та (Богдан Козак) “До білих плям” з історії українського театру під час Другої світової війни”.

Світлана Максименко у “Критиці і бібліографії” виступає з рецензією на книгу Л. Брюховецької “Перерваний політ. Українське кіно часів ВУФКУ: спроба реконструкції”.

Розмаїття наукових зацікавлень, модерні підходи до розгляду окреслених нових проблем, привабливість нових імен серед авторів публікацій. (Оглядач не хоче шукати похибок, та не мали б гріха члени редколегії, якби порушили традицію й подали у “Збірнику...” бо-дай короткі інформації про авторів) – усе це засвідчує про тяглість і тривкість роботи над “Записками...”, що її здійснює Театрознавча комісія НТШ.

Ніна БІЧУЯ

ДОРОГИ ДО СЕБЕ аж ніяк не театрознавчі роздуми

[Ірина Волицька-Зубко. Лідія Данильчук: дорога до себе. – Вроцлав: Європейський центр одного актора, 2015]

Томик цей, у загадковій чорній обкладинці, з таким же загадковим Гамлетом на цій обкладинці раз по раз вже віддавна потрапляє мені на очі. То на полиці поміж книжок удома, то я його кладу до наплічника, ношу з собою, щоб зазирнути на якусь першу-ліпшу сторінку й вчитати якусь зовсім несподівану фразу. Могло бути таке: “... в наближенні до Шекспіра, зустрічі з яким прагнули чи не від самого початку нашої співпраці... У тому, що талант Лідії Данильчук закросений на шекспірівську висоту – я не сумнівалася ніколи...”. Могло бути й щось інше... Інша думка, але в подібній тональності.

Я мала намір написати щось про цю книжку і про учасників її створення. Проте, не писала. Здавалося – і це заважало дуже – я не скажу нічого більше, аніж говорить книжка сама. Я знаю обох учасниць дійства, тобто написання книги: авторку й героїню, я зустрічаюся з ними доволі часто, ми розмовляємо

